

Balladák feketében és fehérben.

Írta: *Boldizsár Iván.*

Három erő és élmény van, amely ma, az erők és az értékek nagy metamorfózisában, az elméletek és a világnézetek kusza vásárában változatlanul, sőt egyre erősödően hat az emberre és formálja a maga képére a kort. Az egyik a szociális felelősség és fogékonyság, a másokért vállalt önkéntes teher, a javak és az igazságok arányos elosztásának soha meg nem nyugvó keresése. A másik a nép felé fordulás új honfoglaláshoz hasonló izgalma, az elveszett gyökerek boldog újratalálása, a nép tiszta és töretlen életerejének és földbe, erdőbe, tájba kötöttségének megélése. A harmadik a szeplőtelen humánumban megfürdetett emberi arcnak az a mozdulata, ahogyan ragyogva és lassan, de a nap haladásának biztonságával emelkedik Istene felé: az, amit új spiritualizmusnak hívnak, pedig neve régi: kereszténység.

E három erő és magatartás az, ami az egész világon magával sodorja a fiatalságot. E három erő szintézise fogja kialakítani az új embertípust és az új ember új korát — így mutatják ma a jelek. Aki ma e három élményt magában vagy művében egyesíteni tudja, magával ragad mindenkit, mert azt fejezi ki, ami felé az ember él.

Buday György grafikájának kivételes sikerét és hatásának elemi lendületét oda vezetem vissza, hogy minden fametszetét e három élmény ritka birtokában vésti ki. Maga írta egyszer, hogy a művész a népi közösségnek érző, a többenél is érzékenyebb tagja és gyújtópontja annak a hatáshálózatnak, amely a közösséget jelenti. A Székely Népballadák fametszője valóban a gyújtópontban áll és vésőt tartó kezén átrezdülnek mindazok a hullámok, amelyek másokat is végigborzongatnak. Buday György ma már eljutott odáig, hogy ki tudja fejezni azt, amiről mi csak dadogunk, vagy legfeljebb általánosítva, magyarságunknak és emberségünknek nevezünk.

Szabad-e erőszakot venni a műalkotáson azzal, hogy utólag megállapított mozzanatokot és élményeket elemezzük ki belőle? Szociális, népi, keresztény élmény: Buday művészetének leglényege és abban a percben, ha a fametszet dúcán először vonják végig a festékeshengert, már jogosult is lenne róla beszélni. Mert ha kezünkben van az első levonat, akkor a mű már tudatos, mert elkészült. De bennünket ebben a percben azok az erők érdekelnek, amelyek a mű tudatosulása előtt hatnak. S ezek magyarázatára nem elég e három közös, nagy élmény. Ezek csupán a közösség befolyását jelentik. «Csupán?» Egész életre és az élet egész művére elkötelező élmények ezek s nincs ma művészt talán egész Európában, akiben tisztábban és könyörtelenebbül és állandóbban és árca-^{bban} dolgoznának ezek az erők, mint éppen Buday Györgyben. Ahhoz, hogy az alkotás alkotás, a művészet művészet legyen, nem elegendők a közösséget feszítő és megmozgató indulatok: arra a befogadó és átgyúrva, megszépítve kibocsátó képességre van szükség, amely örök, mint az ember és olyan elemezhetetlen is.

Buday György pedig mindenekelőtt művész, alkotó, a szónak ősi, ma már oly nehezen visszaidézhető értelmében. Ha a mű tudatosulása előtt ható erőket keresem, ha azt szeretném megtalálni, hogy miért éppen ez az ember képes kifejezni azt, amit te is, én is, ő is tudunk és érzünk, akkor erre a megnevezhető és látszólag lapos válaszra bukkanok: művész. Strauss Richard mondja, hogy «Künstler ist, dem etwas einfällt». Azt hiszem, ez csak a meghatározás egyik fele, a gondolatot folytatni kell: művész az, akinek valami eszébe jut és ötletét ki is tudja fejezni. Ez a meghatározás maradék nélkül érvényes Buday Györgyre: tele van újonnan jött ötlettel és bőségesen megvan hozzá a tehetsége, hogy azokat tökéletesen ki is fejezze.

A művészen ható erők száma még számtalanabb, mint a reá hatóké. A mű szemlélőjétől, másodlagos átélőjétől függ, hogy mit emel ki belőlük. A nagy közös élményeken kívül két személyes élmény az, amelyet kiváltképpen szeretnék hangsúlyozni. Az egyik lírai, a másik pedagógiai.

Líra: az érzés és az érzelem elsőbrendűsége és frissesége önti el Buday minden metszetét. Líra: a léleknek az az állandó hőfoka, amely mohón olvasztja magába a valóságot, ez kelti bennünk is képének szemléletkor az alkotás hevületét. Líra: a legszemélyesebb, érinthetetlen élmények önkéntelen és büszke belefónása a tárgyias, epikus témába. Líra: az örökké nyugtalan és boldogan nyugtalan ember magatartása. A líra teszi, hogy Buday Györgynek minden egyes képét olyan jóleső, szinte testi közelségben érezzük magunkhoz, mintha már régesrég, gyermekkorunk álmai óta velünk lenne.

A pedagógiai elem — bármilyen ellentmondásként is hat — Budayban szintén lírai. Buday új látásmódra, a képek új szemléletére akarja tanítani az embereket: nem lírai-e az a hit és az a vágyakozás, hogy ezáltal emberebbé tegye őket? Csaknem minden metszetének új a meglátása, a perspektívája. Az ösztönös művészi szándék mellett ott lappang Budayban az ösztönös tanító szándék is: nézzétek, így kell látni, mert így igaz és szép!

Ez a pedagógiai elem egyre tágul és tulajdonképpen nem is látni az átmenetet a közös, nagy élmények elsőjéhez, a szociálishoz. Talán amikor tudatosul, akkor válik a tanító ösztön szociálissá. Buday lelkivilágának legelhatározóbb és legpregnansabb jellemzője a szociális felelősség és közösség érzete. Ortutay Gyula a kötet bevezető tanulmányában kimutatja, milyen mélyen szociális gyökere és tartalma van e balladáknak. Senki művész ezeket olyan tragikusan és a meggyötörtségig átélten ki nem tudta volna fejezni, mint Buday A balladák fájdalma egyénentűli, tragikuma az egész népé. Buday ezt a háttér egy-egy figurájával, házzal, toronnyal, felhővel úgy ki tudja fejezni, hogy az ember szíve belesajog. Dancsuj Dávid így kesereg:

«Mennyi égen csillag, író deák volna,
Mennyi réten fűszál, mind pennaszár vóna,
Mennyi erdő-lapi, mind papiros vóna,
Veres tenger hobja mind tintalé vóna:
Az én sok bánatim még se férne réa,
Még se férne réa.»

Buday a «Bodok feletti kis sűrű berek» és az azon kesergő Dancsuj Dávid fölé odametszi Erdély címerének napját és holdját és ezzel a szimbólum mélyesen elmélyül.

A népi élmény Buday Györgyben nem divat és konvenció. Egyrészt mind a Szegedi Fiatalok tanyái mozgalmának megalapítója és vezetője közvetlenül és tudatosan élte át a népi élményt a maga kendőzetlen valóságában. Másrészt maga is erdélyi, székely származású s így azt, ami e balladákban népi, azaz székely, az a vérében, a fajtájában van, époly kifürkészhetetlenül, mint magukban a balladákban. Ballada-illusztrációi minden vonásukban, minden fekete és fehér foltjukban magyarok és székelyek, de nem hivalkodók, nem magyarkodók, ismét éppen úgy, mint maguk a balladák. Ortutay írja a bevezetőben, hogy a székely balladák éppen annyira kincsei és termékei a közös európai szellemnek, mint a különlegesen magyarnak. Buday metszetei is éppen azért európaiak, mert igazán magyarok és éppen azért magyarok, mert a szintetikus európai szellem jegyében, a legválasztékosabb európai színvonal magasságában állnak.

A spirituális élmény legészrevehetőbben a népi misztikum kifejezésében nyilatkozik meg. A Boldogasszony Búcsújában Buday volt az első, aki ennek a kollektív, népi áhítatnak és sokszor egészen elsődleges vallásosságnak egyenértékű kifejezést adott a művészetben. A székely népballadák metszetei között lépten-nyomon ráakadunk ennek a számunkra újszerű, még teljesen kiaknázatlan motívumnak az ábrázolására.

Eddig inkább a művészről esett szó, mint a műről, a formai, stílusbeli kifejezőmódról pedig alig. Be kell vallanom, hogy elfogult vagyok és azt tartom, hogy Buday György metszeteiről «difficile est dithyrambum non scribere . . .» Buday György ötesztendősi fejlődése alatt a fametszőművészet szuverén mesterévé érett. Biztosan, okosan és gyönyörűen osztja fel fekete és fehér foltokra a felületet, elképesztő finomságokat hoz ki a távlatokban és a feketéből előváló fehérszegélyű arcai a balladák minden ősi döbbenetét és egyéni szenvedését tükrözik. Mértékkel használja fel az újabb stílustörekvések elemeit, értékesítvén a javát, de stílusa semmiféle izmusba nem skatulyázható: külön, autochtón, feledhetetlenül egyéni kifejezőmód ez. Az első néhány évben félő volt, hogy belemerevedik a saját stílusába: mára ez a veszély elmúlt, új és új lehetőségeket emel ki vésője a körtefából. Tökéletesebben és egyenrangúbban nem lehetett volna illusztrálni a székely népballadákat, mint így: feketében és fehérben.

A balladákat Ortutay Gyula, a legkiválóbb fiatal etnológus gyűjtötte össze, látta el jegyzetekkel és irt eljűk önálló tanulmányt. Nem lekicsinylése Ortutay munkásságának, ha csak Buday fametszetei után és valamivel rövidebben is foglalkozunk velük. De a munkának az a része, amely reá-hárult, a közönség számára nehezebben hozzáférhető és lényegéből kifolyóan kevésbé megkapó. De csöppet sem túlozunk, ha kijelentjük, hogy Ortutay bevezető tanulmánya a maga nemében, a tudományosság síkján teljesen egyrangú Buday György művészetével. Merész és etnológiai szempontból egészen új megállapításai a szakköröknek kell részletesen foglalkozniuk. Mi csak azt állapíthatjuk meg, hogy ugyanarról a töről sarjadt, mint a metszetek és ugyanannak a három közös, végzetesen nagy élménynek a hatása érezhető rajta.

A Székely Népballadákat a Királyi Egyetemi Nyomda adta ki a Magyar Könyvbarátok számára. A könyv kiállítására nem is találok elég dicséző jelzőt, ilyen szép könyvet ritkán látni Magyarországon. Az Egyetemi Nyomda új, fiatal igazgatói tanúságot tettek ezzel magasfokú technikai hozzáértésükről és ritka művészi érzékükről.

Európai írók kongresszusa — európai gondolat nélkül.

Az óvatos forradalmárok, «humanisták» és «progresszívek» európai kongresszust rendeztek június végén Párisban. Ezek az írók, a kockázat nélkül lázadók, ezek szenvedelnek «Európa lelkiismerete» szerepében, ezek az üldözöttek, akiket senkisémm üldöz. Olthatatlanul szomjaznak valami üldöztetés után, de ez lehetőleg veszélytelen legyen, egy kis üldözősdi, ami jól fest és divatos. Mert ellenállni és cselekedni nem tudnak, s a hatalom egyetlen legyintésére, csak egy kis «üldözésre» belevesznének nyúlós eszteticizmusukba. Nem azt kifogásolom, hogy nem lázadnak, hanem azt, hogy nem lázadnak, de jakobinus sipkát viselnek. A sipka kötelez, tessék lázadni, vagy eldobni a sipkát.

Ez az európai kongresszus, a legfrissebb európai áramlatok s a fiatal-ság nélkül, egy cselekvőképtelen szomorú nemzedék csődjét igazolta végérvényesen. Ez volt a végső beismerés, hogy a politikailag megszervezett Európával szemben tehetetlenek.

A kultúra védelmére hívták az írókat. És programmon volt az utolsó húsz esztendő minden jelszava. Nem érdektelen jelszavak; e jelszavakban legfeljebb az volt mindenkor érdektelen, hogy évek óta üresen és gépiesen mondogatták, mint a varázsigéket. A kultúra hagyományai, Humanizmus és nemzet, Proletár humanizmus, Új humanizmus, A munkások és az író, Az ember és a gép, Osztály és kultúra, Cenzura és száműzetés, Háború és kultúra, Az írók együttműködése, — micsoda címszavak! betöltené az egész oldalt, ha végig akarnám írni a programmot. Ha az író gyűlésre megy, gondolom, ezt azért teszi, hogy az orális kifejezéssel és személyes megjelenésével

különös súlyt adjon megnyilatkozásának. S a módfelett izgalmas munkaterv valóban alkalmas is lett volna arra, hogy az írók közöljék álláspontjukat és felelős nyilatkozatot tegyenek. Esztétikai fejtegetéseknek nincs külön kongresszusra szükségük. A művek igazolása nyilvános gyűlésen felesleges, ez igen jól elfér a könyvekben is. De ezen a kongresszuson az írók sorban elmondották Ars poeticájukat, meghatározták a művészet fogalmát, s mindegyikük-nél külön vitatható fogalmát! Ez igen előkelő játék; kár, hogy közben elsikkadtak a felvetett kérdések. Európa deliriumban hever, valóban szükség volna a kultúra védelmére, s az urak azon vitáztak, hogy kik a szellemi elődeik: Montesquieu és Voltaire, vagy Jean-Jacques és Diderot. Végül megállapodtak abban, hogy Jean-Jacques és Diderot. André Gide — a gyűlés egyik vezére — kijelentette, hogy mélyen individualista, de azért meggyőződéses kommunista és segítségére is kíván lenni a kommunizmusnak. A jelenlévő szovjetírók nem nyilatkoztak se humanizmusról, se individualizmusról.

Európa írói gyűltek itt össze, azok az írók, akik a háború utáni Európában azonosították magukat az európai gondollal. Ez volt a háborút követő első Európa, ködös humanizmussal, óvatos lázadással, a lázadás elefántcsonttornyával. A második Európa menetoszlopai legázolták fonnyadt virágaikat. Itt állnak ezek az írók, hitel nélkül és tétován. Keresnek valami igazolást és csak kiábrándulni tudnak.

De nem volt itt a harmadik és örök Európa, melynek szellemi gyökerei nem Montesquieu-nél és nem Diderot-nél vannak, hanem messzebben és mélyebben, az örökkévalóságban.

Horváth Béla.